

Uusia näkökulmia Turun akatemiaan

Arvio teoksesta Ilmakunnas, Johanna & Charlotta Wolff, toim. *Tie meren yli – Turun akatemian aate- ja kulttuurihistoriaa 1640–1828*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 2024. 278 s. ISBN 978-951-858-910-8.

Minna Vesa

Turun akatemiaan keskittyvä verrattain runsas tutkimuskirjallisuus on saanut oivan lisän professori Johanna Ilmakunnaksen ja professori Charlotta Wolffin toimittamasta teoksesta *Tie meren yli – Turun akatemian aate- ja kulttuurihistoriaa 1640–1828* [1]. Kirjan taustalla on vuosina 2019–2021 käynnissä ollut Turun yliopiston ja Åbo Akademin konsortiohanke, jota rahoittivat Turun kaupunkitutkimusohjelma ja Svenska kulturfonden.

Teoksessa Turun akatemiaa tarkastellaan kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta, ja sen keskeisinä teemoina ovat ylijärjaisuus ja kosmopoliittisuus. Tavoitteena on tarkastella Uppsalan ja Turun yliopistokaupunkien sekä Tukholman välistä vuorovaikutusta erityisesti Turun kaupungin ja Turun akatemian näkökulmasta (s. 8). Teos ei kuitenkaan rajoitu vain näiden kolmen kaupungin välisiin yhteyksiin vaan tarkastelee myös Turun akatemian roolia paikallisella tasolla sekä laajenee globaalien yhteyksien analyysiin. Aihetta lähestytään tutkimuskysymyksillä, jotka käsittelevät akatemian ylioppilaiden, opettajien ja alumnien yhteyksiä, verkostoja ja vuorovaikutusta ja niiden näkyvyyttä Turun kaupungissa sekä liikkuvuuden aikaansaamia pääomavirtoja ja aineellista kulttuuria (s. 12–13). Tarkasteluaika kattaa koko Turun akatemian kauden sen perustamisesta vuonna 1640 vuoteen 1828, jolloin sen toiminta siirrettiin Helsinkiin. Keskipitkä aikajakso mahdollistaa toimittajien mukaan niin ilmiöiden jatkuvuuden ja muutoksen kuin uusien aatteidenkin tarkastelun (s. 13).

Teoksen kulttuurihistoriallinen näkökulma on virkistävä täydennys Turun akatemiaa koskevaan tutkimukseen. Vaikka akatemiaa on tutkittu paljon, sen kulttuurinen, sosiaalinen ja arkielämään liittyvä ulottuvuus on saanut vähemmän huomiota. Sosiaalisena yhteisönä akatemiaa on käsitelty lähinnä Matti Klingen ja kumppaneiden yleishistoriikissa *Helsingin yliopisto 1640–1990, Osa 1: Kuninkaallinen Turun akatemia 1640–1990*. Akatemiaa koskeva kulttuurihistoriallinen tutkimus on toistaiseksi ollut hajanaista ja keskittynyt lähinnä 1800-lukuun. *Tie meren yli* laajentaakin tutkimuskenttää sekä ajallisesti että temaattisesti.

Teos koostuu johdannosta sekä yhdeksästä muusta luvusta, jotka etenevät kronologisesti 1600-luvun puolen välin tienoilta 1800-luvun alkupuolelle. 1600-luvusta kirjoittavat Mari Välimäki ja Robin Engblom, joiden luvut käsittelevät opiskelijoiden liikkumista ja Johannes Gezelius nuoremman henkilöverkostoja. Ymmärrettävästi 1700-luku saa suurimman painon neljällä luvulla: Laura Hollsten kirjoittaa elohopean käytöstä Turussa, Charlotta Wolff tarkastelee Turun akatemian vaikutusta kreivi Gustaf Philip Creutzin maailmankuvan muodostumiseen, Johanna Ilmakunnaksen aineelliseen kulttuuriin keskittyvä luku käsittelee tavaroiden liikettä meren yli, ja Panu Savolainen syventyy ylioppilaan sosiaaliseen elämään ja kokemuksiin tilasta. 1800-lukuun keskittyvät Heli Rantala, joka tarkastelee henkilöiden ja aatteiden liikettä Uppsalan ja Turun välillä, sekä Topi Artukka, jonka luku käsittelee akatemian seremonioiden merkitystä kaupunkitilassa. Vaikka teoksen johdannossa korostetaan jatkuvuuden ja muutoksen tarkastelua, vain Henry Väre ja Teija Alangon kasvitieteilijöiden verkostoja käsittelevä luku kattaa koko tarkasteluajanjakson. Jokaisen luvun oman kirjallisuusluettelon lisäksi teoksen lopussa on listaus aiheeseen liittyvästä keskeisestä kirjallisuudesta, minkä lisäksi teosta täydentävät henkilö- ja paikannimihakemistot.

Tarkastelen seuraavassa tarkemmin kahta lukua, jotka keskittyvät henkilöiden liikkumiseen Turun ja Uppsalan välillä teoksen tarkastelujakson alussa 1600-luvulla sekä tarkastelujakson lopulla 1700–1800-lukujen taitteessa.

Meren ylittävän liikkuvuuden muodot: opiskelijat ja tiedolliset vaikutteet

Mari Välimäki tutkii luvussaan ”Opiskelijoiden liikkuminen 1600-luvun Ruotsissa” (s. 19–44) ylioppilaiden liikkumista Turun ja Uppsalan yliopistojen välillä 1600-luvulla. Analyysi perustuu Turun akatemian ylioppilasmatriikkiin. Välimäki tarkastelee liikkumista sekä yleisellä tasolla että ylioppilaiden säätytaustan ja kotiseudun mukaan, analysoi liikkumisessa ajan myötä tapahtuneita muutoksia ja pohtii myös mahdollisia liikkumiseen vaikuttaneita syitä. Aiempi opiskelijoiden liikkumista käsitellyt tutkimus on perustunut lähinnä aatelisten opiskelijoiden ulkomaanmatkoihin. Välimäen tutkimus osoittaa mielenkiintoisesti, miten aateliston ja muiden ryhmien liikkuminen yliopistojen välillä poikkeaa toisistaan. Siinä missä aateliset liikkuvat lähinnä Turusta Uppsalan, muilla ryhmillä liikettä tapahtui kumpaankin suuntaan. Tämä on loogista, sillä Uppsalassa vaikutuspiirit olivat laajemmat ja sen läheisyys Tukholmaan tarjosi aatelistolle huomattavasti enemmän virkamahdollisuuksia kuin Turun ympäristö. Papistoon kuuluneet muodostivat selvästi suurimman osan kumpaankin yliopistoon kirjautuneista, mutta kun tarkastellaan eri ryhmien suhteellisia osuuksia koko opiskelijajoukosta, kaikki ryhmät liikkuvat jokseenkin saman verran. Liikkumisen ajallisessa kehityksessä Uppsalasta Turkuun suuntautuvan liikkeen yhtäkkinen loppuminen vuonna 1690 on mielenkiintoinen kuriositeetti, jolle toivottavasti löytyy selityksiä myöhemmässä tutkimuksessa.

Artikkelin keskeinen vahvuus on sen kaksisuuntainen tarkastelutapa: se analysoi liikkuvuutta sekä Turusta Uppsalan että Uppsalasta Turkuun. Monissa muissa teoksen luvuissa vuorovaikutusta tarkastellaan pääosin vain yhteen suuntaan. Analyysi on kvantitatiivista ja pyrkii muodostamaan yleiskuvan tarkastellusta ilmiöstä. Suuri määrä numeroita tekee tekstistä osin vaikeasti seurattavaa. Tarkastelua on kevennetty taulukoilla ja diagrammeilla, jotka helpottavat kokonaisuuden seuraamista, vaikka

niiden rakenne ei kaikilta osin ole paras mahdollinen. Esimerkiksi taulukkomuotoinen esitys ”Turun akatemiaan kirjautuneiden ja yliopistoa vaihtaneiden opiskelijoiden säätytaustasta suhteellisina osuuksina” (s. 33) olisi ehkä ollut havainnollisempi piirakkadiagrammina ja opiskelijoiden liikkumista (s. 25) sekä varsinkin eri säätyjä edustaneiden opiskelijoiden liikkumista kuvaavien pylväsdiagrammien sijasta olisi voinut käyttää ajallista kehitystä visuaalisesti paremmin kuvaavaa viivadiagrammilla. Kaavioita olisi voinut olla enemmänkin, sillä paikoin teksti on hyvin raskaslukuista. Kovaa numerodataa pehmentävät kertomukset Julinuksen pappisperheen poikien opiskelutiestä meren kummallakin puolen. Vastaavia konkreettisia esimerkkejä olisin toivonut lisääkin avaamaan nyt lähinnä numeerisesti käsiteltyjä ilmiöitä.

Heli Rantala käsittelee artikkelissaan ylioppilaiden ja opettajien liikkuvuutta 1700-luvun lopulta akatemian Turun kauden loppuun vuonna 1828. Uppsalan ja Turun välisen vuorovaikutuksen tarkasteluun tuo kiinnostavan ulottuvuuden se, että osan tarkastelujaksosta Suomi oli jo Venäjän alaisuudessa ja yhteydet Uppsalaan alkoivat kansainvälisen tilanteen vuoksi muodostua ongelmallisiksi. Rantala keskittyy liikkuvuuden määrällisen tarkastelun sijasta analysoimaan opillisten vaikutusten merkitystä ja kulkeutumista yliopistojen välillä. Siinä missä Välimäen luku keskittyy numeroihin, Rantala taas lähestyy aihettaan lähes pelkästään henkilöesimerkkien kautta. Luvun aloittaa mukaansatempaavasti ote englantilaisen Edward Daniel Clarcken 1700–1800-lukujen taitteeseen sijoittuvasta matkakertomuksesta, joka maalaa vähemmän mairittelevaa kuvaa Uppsalan yliopistoelämästä jonkinlaisena paheiden ja vallankumouksellisuuden pesänä ja tarjoaa vastapainoksi positiivisia näkemyksiä Turusta, joka syrjäisyydestään ja tuntemattomuudestaan huolimatta tarjosi järjestystä ja hyvätasoista opetusta. Otteen myötä päästään sujuvasti käsittelemään Uppsalan ja Turun eroja uusien tieteellisten ajatusten ja aatteiden suhteen. Uudet virtaukset kulkeutuivat Uppsalaan nopeammin, ja Turussa suhtauduttiin niihin usein nihkeästi ja epäluuloisesti.

Rantala tarkastelee aatteiden kulkeutumista viiden henkilön kautta. Esimerkkeinä Turusta Uppsalaan ja sittemmin takaisin Turkuun siirtyneistä oppineista ovat Frans Michael Franzén ja Johan Jakob Tengström, jotka kummatkin opiskelivat Uppsalassa aikana, jolloin uudet filosofiset virtaukset olivat jo saavuttaneet siellä suosiota mutta eivät olleet vielä rantautuneet Turkuun. Uppsalasta Turkuun siirtyneitä olivat lääketieteen professori Israel Hwasser ja oikeustieteen professori Anders Eric Afzelius, joiden osalta Rantala ei niinkään tarkastele aatteiden leviämistä meren yli vaan sitä, miten Uppsalan maine vaikutti sieltä Turkuun tulleiden opettajien henkilökohtaiseen maineeseen ja kohtaloon. Hwasser joutui Turussa murhayrityksen kohteeksi epäselvistä syistä ja Afzelius joutui niin ikään epäselvistä syistä ensin syrjäytetyksi virastaan ja lopulta karkotetuksi Suomen suuriruhtinaskunnan alueelta. Lisäksi Rantala tarkastelee turkulaisen opiskelijan Immanuel Ilmonin matkaa Uppsalaan.

Luvun johdannossa tarkastelun kohteeksi mainittu opilliset vaikutteet kaksisuuntaisena ilmiönä lupaa paljon (s. 209). Lähtökohta ajatusten ja aatteiden liikkeistä on hyvä ja mielenkiintoinen, mutta lopulta luku typistyy spekulointiin, josta jää käteen lähinnä turkulaisten epäluuloinen ja osin negatiivinenkin suhtautuminen Uppsalaan. Tämä on toki olennaista ja artikkelin otsikon mukaista tietoa, mutta jäin kaipaamaan konkreettisempaa analyysia siitä, miten ja milloin esimerkiksi Uppsalassa vallalla olleet

filosofiset suuntaukset lopulta päätyivät Suomeen. Kaltaiselleni 1600-luvun yliopistohistorian tutkijalle, jolle 1800-luvun alun aatehistoria on vieraampaa, luku tarjosi lopulta lähinnä anekdootinomaisia tarinoita, jotka kyllä ovat mielenkiintoisia mutta eivät sellaisenaan tarkemmin avaa tarkasteltavaa ilmiötä.

Kahdella täysin erilaisella näkökulmalla ja tutkimusotteella Välimäen ja Rantalan artikkelit tarjoavat kuitenkin monipuolisen, sekä määrällisen että sisällöllisen katsauksen opiskelijoiden ja opettajien liikkuvuuteen Turun akatemian ja Uppsalan yliopiston välillä. Kumpikin kuitenkin keskittyy ajallisesti vain lyhyeen jaksoon teoksen kokonaisrajan sisällä. Välimäen artikkelissa tarkastellaan kehitystä kuudenkymmenen vuoden aikana ja Rantalan artikkelissa muutoksen tarkastelu liittyy lähinnä vallanvaihdon aiheuttamiin seurauksiin. Lukijana jäin miettimään, miten jatkuvia ja yleispäteviä käsitellyt ilmiöt ovat, kun tarkastelu laajennetaan koskemaan koko akatemian Turun kautta.

Tutkimuskenttää avartava teos

Tie meren yli on mielenkiintoinen kokonaisuus, joka tuo paljon uusia näkökulmia Turun akatemian ja Uppsalan yliopiston yhteyksiin sekä Turun akatemian merkitykseen Turun kaupunkiyhteisössä. Se täydentää aiemmin pitkälti instituutiohistoriaan keskittyntä Turun akatemian tutkimusta uudentlaisilla lähtökohdilla, ja sitä voi suositella jokaiselle, jota kiinnostaa yliopiston rooli varhaismodernissa ja sen jälkeisessä kaupunkiyhteisössä.

Teoksen johdannossa luvataan laajaa tarkastelua niin kolmen kaupungin vuorovaikutuksesta kuin globaalista ja paikallisesta näkökulmasta. Tämä laajuus, joka käy ilmi jo johdannossa esittelyistä tutkimuskysymyksistä, toteutuu hyvin teoksen yksittäisissä luvuissa. Samalla se kuitenkin johtaa siihen, että teosta leimaa kokonaisuutena tietty artikkelikokoelmille usein tyypillinen hajanaisuus, sinänsä erittäin mielenkiintoiset ja informatiiviset artikkelit eivät muodosta jouhevasti etenevää kokonaisuutta vaan jäävät irrallisiksi. Hajanaisuuden vaikutelmaa olisi voinut vähentää, jos artikkelit olisi jaoteltu kronologian sijaan teemoittain. Myös johdannossa mainittu jatkumojen ja muutoksen tarkastelu jää vaillinaiseksi, kun artikkelit yhtä lukuunottamatta keskittyvät vain tiettyyn lyhyeen aikajaksoon kokonaisuudesta. Tätä olisi voinut käsitellä esimerkiksi kirjan päättävässä yhteenvetoluvussa, jossa olisi hahmoteltu teoksen koko tarkastelujakson kattavia kehityskulkuja.

Pienestä kritiikistä huolimatta *Tie meren yli* on tärkeä teos, joka avartaa käsityksiä yliopiston roolista ihmisten elämänpoluilla ja kaupunkiyhteisössä. Aihepiirien laajuudesta huolimatta se jättää vielä myös avonaisia aihepiirejä: ehkä saamme jatkotutkimuksia esimerkiksi dissertaatioiden yhteyksistä yliopistojen välillä tai meren ylittävien avioliittodynastioiden merkityksestä.

FM, KTM Minna Vesa on latinisti ja väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa. Hänen väitöskirjansa käsittelee avioliittoa ja perhettä Turun akatemian piirissä vuosina 1640–1713.

Viitteet

[1] Arvioitava teos on sähköisesti luettavissa osoitteessa:
<https://doi.org/10.21435/ht.293>.

Kirjallisuus

Klinge, Matti, Rainer Knapas, Anto Leikola & John Strömberg. 1987. *Helsingin yliopisto 1640–1990, Osa 1: Kuninkaallinen Turun akatemia 1640–1990*. Helsinki: Otava.